

מתחילתה

חודש בעצם אינה אפילו היום הראשון – אלא נקודת מולד הירח היא היא החודש דהיינו החידוש, והיום הראשון כבר נקרא 'האחד לחודש', דוגמת (בראשית ח', ה'): "והמים היו הלוח וחסור עד החודש העשירי בעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים". כלומר, בחידושה העשירי של הלבנה, ביום הראשון לנקודת החידוש – נראו ראשי ההרים. זה מסביר גם, מדוע התאריכים בתוך החודש ננקבים כמעט תמיד עם ל' השימוש: 'האחד לחודש', 'השני לחודש', 'העשירי לחודש' – בעוד שלכאורה היה מתאים יותר 'הראשון בחודש', 'השני בחודש', כמו שאנו אומרים בשיר של יום: 'ראשון בשבת', 'שני בשבת', וכו'. אך מכיון ש'השני לחודש' פירושו – היום השני לנקודת החידוש, ולכן לא מתאים פה הלשון 'בחודש'. רק לעתים נדירות מאוד נוקטת התורה בלשון זו, כמו בפסוק (במדבר י', י"א): "בחודש השני בעשרים בחודש" – שם מופיעה הצורה 'בחודש'.

מסתבר, שההוראה של 'חודש' במשמעות שלושים יום היא הוראה משנית, מכיוון שמנקודת חידוש אחת עד נקודת חידוש שניה יש זמן של שלושים יום, הרי שהשם חודש נהיה כינוי לתקופת זמן זו. ולכן תינוק שמלאו לו שלושים יום נקרא בן חודש (ויקרא כ"ז, ו'), למרות שאין כאן שום קשר לחידוש הלבנה. אך מכיוון שההוראה המשנית היא זו השכיחה יותר – התרגלנו לכך שהמלה 'חודש' מציינת את תקופת הזמן שבין מולד למולד, וההוראה העיקרית נשתכחה.

שיטת ר' משה הכהן

דיון מעניין בנושא זה מובא בפירושו של רב"ע לפרשת בא (שמות י"ב, ב'), נביא אותו בלשונו: "אמר רבי משה הכהן, אין צריך לומר ראש חודש, רק חודש לבדו. כי הטעם יום חודש אור הלבנה. וכן כתיב: 'חודש ושב' (ישעיה א', י"ג), 'חדשיכם ומועדיכם' (שם, י"ד), 'מדי חודש בחדשו' (שם ס"ו, כ"ג)". כלומר, ר' משה הכהן – הוא ר' משה ג'קטילא, מדקדק

שבת המקדימה את ראש חודש ניסן, האחרונה משבתות ארבע הפרשיות, נקראת 'שבת החודש' על שם הפרשה האחרונה של ד' פרשיות: 'החודש הזה לכם ראש חדשים'. בפסוק זה מופיעה המלה 'חודש' במשמעותה הרגילה, אבל למלה חודש יש משמעות נוספת במקרא – היום הראשון של החודש, ראש חודש. בהפטרה שאומרים כשחל ערב ראש חודש בשבת, אנו שומעים את יהונתן בן שאול אומר לדוד 'מחר חודש' (ש"א כ', י"ט), והכוונה לראש החודש כמובן. וכך בהמשך (שם, כ"ד): "ויהי החודש וישב המלך אל הלחם לאכול". כך גם הפירוש (מ"ב ד', כ"ג): "מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת" – הכוונה היו שלא ראש חודש ולא שבת. כך הוא גם הביאור בלשון הנביא יחזקאל (מ"ו, ג'): "והשתחוו עם הארץ פתח פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים" – דהיינו ראשי חדשים, כמו שמבואר בתחילת הפרק שם: "וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח". גם עולת יום ראש החודש' שבמוסף של ראש חודש היא 'עלת החודש' בלשון המקרא (במדבר כ"ט, ו') – כפי שהנוסח נותר במוסף של ראש השנה: "מלבד עולת החודש ומנחתה". בשיר של יום חמישי אנו אומרים את הפסוק המדבר על ראש השנה (תהלים פ"א, ד'): "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו" – והכוונה היא כמובן, לתקוע בראש החודש.

רד"ק בספר השרשים ערך 'חדש' מבאר במילים ספורות את הסיבה לתופעה זו: "ונקרא החודש כן – על חודש הירח שמתחדש בו. ונקראו כל השלשים יום בכלל חודש, ונקרא יום הראשון לבדו חודש". כלומר, המלה 'חודש' עניינה חידוש, על שם מחזור הלבנה שמתחדש אחת לשלושים יום. וכיון שהמילה חודש באה לציין את ההקפה החדשה של הירח, הרי שזה יכול לבוא הן על תחילת ההקפה, דהיינו היום הראשון, והן על כל ההקפה – המחזור החדש. וכבר מבוארים הדברים ברש"י (ש"א כ', ה'): "הנה חודש מחר – חידוש הלבנה"; (שם, כ"ז): "ממחרת החודש השני – ממחרת חידוש הלבנה ביום שני לחודש". למעשה, אם נבדוק בלשון המקרא נראה, כי המלה

בפירוש המילה 'חודש' בחלקו הראשונים, שהביאו כל אחד ראייה לשיטתו. ומתי באמת מתחיל החודש החדש? על כך ועוד במאמר שלפנינו הרב שמואל לוינסון

ראש החודש

בחודש

חודש?

חודש ניסן, כך תעשו מדי חודש בחודש [חודש בחודשו] פירושו כמו הביטויים 'יום ביומו, שבת בשבתו, שנה בשנה'. מחמת אותו טעם הוא נאלץ לומר ש'בראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות' הכוונה בתחילת השנה – ראש השנה, או חודש ניסן – שכן אם הכוונה לראש חודש סתם, אין צורך לומר 'ראשי'.

רבי משה הכהן הוצרך להדחק מאוד בגלל ההנחה שכל 'חודש' שבמקרא הוא דווקא ראש החודש, ולא עוד, אלא שהוא מוכרח לפרש את 'ובראשי חדשיכם ותקעתם' דלא כקבלת חז"ל המפרשתו על ראש חודש. לפיכך נחלק עליו באמת ראב"ע, וכותב:

"ואנחנו לא נניח דברי רבותיו ז"ל בעבור סברותינו, כי הם אמרו כי בכל חודש יתקעו בחצוצרות. והוא הנכון לומר חודש – או ראש חודש, וכתוב (שם י"א, כ'): 'עד חודש ימים', שטעמו שימלאו ימי החודש שלו".

כלומר, אין צורך להדחק ולפרש את כל מופעי 'חודש' שבמקרא בהוראת ראש החודש, אלא כמו שכתב רד"ק, המושג 'חודש' שבמקרא יכול להופיע בשני מובנים: עיקר משמעו – יום החידוש, כפי שטען ר' משה הכהן. אבל משמעות המונח התרחבה והוא כולל את כל התקופה שבין מולד למולד, כמו שביארנו. ראב"ע מוכיח זאת גם מהלשון 'חודש ימים' שפירושו ודאי תקופה של שלושים יום, ואינה קשורה כלל לתאריך של ראש חודש – כמו תינוק בן חודש, שפירושו תינוק בן שלושים יום מבלי קשר לתאריך החודשי שבו נולד.

בחודש השלישי – ביום הזה

לפי המבואר, היה אפשר ליישב להפליא לשון הכתוב (שמות י"ט, א'): "בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים, ביום הזה, באו מדבר סיני". הלשון 'ביום הזה' תמוה, שכן התורה לא ציינה באיזה יום בחודש באו, אלא שבאו בחודש השלישי. מה שייך אפוא לומר 'ביום הזה' כשעדיין לא צויין יום ביאתם? אך לפי המבואר ש'בחודש השלישי'

מפורסם שקדם במעט לראב"ע – כבר ציין את העובדה שחודש הוא לפעמים כינוי של היום הראשון שבו מתחדש אור הירח, אלא שהוא הסיק מכך שזהו פירוש המלה חודש בכל מקום. פירוש זה עורר עליו קשיים שראב"ע מביא מיד: "ואחרים טענו עליו: אם כן למה אמר (במדבר כ"ט, א'): 'בחודש השביעי באחד לחדש'? והוא השיב: להסיר הספק. גם טענו עליו, 'ובראשי חדשיכם' (שם כ"ח, י"א). הוא השיב, כי על חודש ניסן ידבר בכל שנה, כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים. ושאלוהו: אם כן מה קרבן שאר החדשים, והוא השיב, כי שם כתוב 'זאת עולת חדש בחודש אחד' השנה' (שם, י"ו) בפרשה עצמה. וכן אמר: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרת' (שם י'), כי הוא תחלת השנה".

על פירושו של ר' משה הכהן הקשו מלשון הכתוב 'בחודש השביעי באחד לחודש' המוכיח כי 'חודש' שבכאן פירושו לכל תקופת שלושים הימים. שהרי אם 'בחודש' השביעי' פירושו בראש החודש השביעי, לשם מה צריך הכתוב לחזור ולהסביר 'באחד לחודש'? וכן קשה מכל פעם שכתוב 'בחודש פלוני באחד לחודש' וכדומה.

רבי משה ענה – 'להסיר הספק'. הוי אומר, מתוך שהלשון חודש עמום יותר, חוזר המקרא ומבאר בפירוש כדי להסיר הספק: "ספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים", המשפט 'שבע שנים שבע פעמים' הוא ביאור בלשון פשוטה יותר למשפט 'שבע שבתות שנים'. תבנית זו שכיחה במקרא. למעשה אפשר לבאר גם כמו שכתבנו לעיל, החודש אינו היום הראשון אלא נקודת החידוש, לפיכך 'באחד לחודש' פירושו ביום הראשון לנקודת החידוש. ושיעור הכתוב: כשיבוא מולד הירח השביעי, ביום הראשון למולד זה, אז תעשו כך וכך.

שאלוהו עוד מהלשון 'בראשי חדשיכם', ורבי משה הכהן נאלץ להשיב, כי הכוונה לחודש ניסן שהוא ראש חדשים כלשון הכתוב. והכוונה 'חודשי ניסן שלכם'. ולשיטתו, החיוב להקריב קרבן ראש חודש בכל חודש הוא מלשון הכתוב בהמשך – 'זאת עולת חדש בחודש'. כלומר, כמו בתחילת

ניסן תש"ע

"ונקרא החודש
כן - על חודש
הירח שמתחדש
כו. ונקראו כל
השלשים יום
בכלל חודש,
ונקרא יום הראשון
לכדו חודש"

סעות במציבה?

מכיון שעסקנו במלה חודש, נעבור לענין נוסף הקרוב לזה, והעוסק בשאלה כיצד מוגדר היום השלושים לחודש - המכונה בפינו 'ראש חודש'. בשנת תש"ג התגלו כמה מצבות עתיקות מאוד בעיר צוער שבמזרח ים המלח, ועליהן כתובות. על אחת מן המצבות היתה כתובת עם תאריך מוזר מאוד. היה כתוב בה כך:

"תתנית נפשה דחלפו ברתה... דמיתת ביום תלתא בחדעשר יומין בירח אלול בשת דשמיטת דהיא שנת ארבע מאה ותלתין וחמש שנין לחרבן בית מקדשה שלום על ישראל שלום. [כלומר: תנוח נפשה של 'חלפ' בתו של פלוני שמתה ביום שלישי, אחד עשר בחודש אלול, בשנת השמיטה שהיא שנת 435 שנים לחורבן בית המקדש].

כתובת זו עוררה פליאה גדולה שנשתברו עליה כמה וכמה קולמוסים: אם י"א באלול חל ביום שלישי, יחול ראש השנה ביום ראשון, והרי יסוד מוסד הוא בלוח שלנו - 'לא אד"ו ראש'! כיצד יתכן הדבר? מתוך כך היו שרצו לומר כי

כללי הלוח לא נתפשטו עדיין בכל קצוות ישראל באותה תקופה, והיו מקומות שלא נהגו בהם עדיין לפי קביעת 'לא אד"ו ראש'. אבל הנחה זו עומדת בסתירה לדברי רבי האי גאון, המוסר לנו שהאמורא הלל תיקן את הלוח בשנת ד"א ק"ט, ואילו מצבה זו שהיא 435 שנה לאחר חורבן הבית - שחבר בשנת ג' אלפים תתכ"ח או תתכ"ט - היא משנת ד' אלפים רס"ג או רס"ד, מאה ארבעים וארבע שנים לאחר תקנת הלוח - ועדיין אינה נוהגת לפי הכלל של לא אד"ו ראש?

הרב מנחם מנדל כשר עסק בכתובת זו בספרו המונח מנטאלי 'תורה שלמה' (כרך י"ג עמוד קע"ו), והוא מעורר שם על אודות נקודה נוספת הקשורה לאותה בעיה: בשנת ד' אלפים רס"ד חל י"א באלול ביום שני לפי החשבון הידוע לנו, ולא ביום שלישי. ר"מ כשר הציע פתרון לשתי השאלות בחדא מחתא: הכתב שעל המצבה לא היה חרות אלא צבוע בצבע אדום, וכנזה היה קשה לקריאה, במיוחד באותיות דומות כמו ח/ת ד/ה. הוא טען אפוא שאין לקרוא 'בחדעשר' אלא 'בתרעשר', ואף הסתייע ממילה דומה בתרגום הסורי לבן סירא, שם מופיע המשפט 'סהרא ביומא תרעסרא'. לפי זה מתיישב הכל: מדובר ב"ב באלול, שאכן חל ביום שלישי בשנת ד' אלפים רס"ד, וראש השנה חל באותה שנה בשבת. בסוף הפרק הוא מסיים בזה הלשון: "אחרי שפרסמתי פרק הנ"ל בתלפיות תש"ז דף 173, זכיתי לעלות ארצה בקיץ שנת תש"ז, ועלה בידי לקרוא בעצמי את הכתובת שנמצאת במשרדו הפרטי של מר נובומייסקי. נוכחתי לדעת שעצדקתי בהשערתי בקריאת המלה 'תרעשר' כי אין שום הכרח לקרוא 'חדעשר'.

רבי קלמן כהנא, בספרו 'חקר ועיון' (חלק א' עמוד קע"ט) הציע פתרון אחר: הוא קבע את השנה הרשומה על גב המצבה - שנת 435 לחורבן - כשנת ד' אלפים רס"ג, שנה אחת לפני קביעתו של כשר, וזאת משום שמנה את שנת ג' אלפים תתכ"ט עצמה כשנה הראשונה של החורבן, כך שעד סוף האלף הרביעי יש לנו 172 שנים, וכדי להגיע ל-435 שנים צריך להוסיף עוד 263 שנים, היינו שנת ד' אלפים רס"ג. לפי חשבון הלוח שלנו יוצא שבאותה שנה חל י"א אלול ביום רביעי, וראש השנה חל ביום שני. אבל זה לא מתאים עם האמור על המצבה שי"א באלול היה ביום שלישי.

וכאן הצביע הרב כהנא על חידוש מעניין מאוד. בספר 'אור זרוע' (חלק רביעי פסקי סנהדרין סי' צ"ב-צ"ד), דן על אודות דברי המשנה בתחילת פרק ה' דסנהדרין: "אחד אומר בשנים בחודש ואחד אומר בשלושה בחודש - עדותן קיימת, שזה יודע בעבורו של חודש וזה אינו יודע בעבורו של חודש".

מתי מתחיל החודש?

הפירוש המקובל של המשנה הוא כדברי רש"י על אתר, שהאומר בשנים בחודש יודע כי החודש הקודם היה מעובר, ועל כן יום שלישי לראש חודש הוא רק ב' בחודש. כי היום הראשון של ראש חודש שייך לחודש הקודם. ואילו זה שאומר בשלושה לחודש סבור שהחודש הקודם היה חסר, ועל כן היום השלישי לראש חודש הוא ג' לחודש.

אולם 'אור זרוע' טוען: "ואמנם יש ללמד שיש למנות מראשון אף על פי שהוא חודש שעבר, דבתר לינשא דאינשי אזלינן דקרו ליה ריש ירחא, וכתבינן בשטרות וגו'טין, וגם בתפלה ובברכת המזון קרינן ליה ריש ירחא ואינו נמנה